

dualistička.³⁷ Polazeći od rezultata u proučavanju rukopisa »crkve bosanske« konstatirao sam 1957 »da se učenje ‚Crkve bosanske‘ na prelomu XIV u XV stoljeće u mnogom pogledu podudaralo s učenjem službenog kršćanstva. Da li tu podudarnost valja shvatiti kao rezultat jednog razvojnog procesa, ili je učenje ‚Crkve bosanske‘ već od početka bilo u ponekom pogledu umjerenije i, prema tome, srodnije službenom kršćanstvu, teško je utvrditi zbog općenite nestašice izvora i velikih vremenskih lakuna u sačuvanoj izvornoj građi. Bosanska je hereza u svakom slučaju pripadala tzv. umjerenom dualizmu, koji nije postavljao dva suprotna principa odvijeka, a imala je i svoja specifična obilježja, po kojima se razlikovala od drugih srodnih sekta. Daljnji je razvoj ovu njezinu umjerenost i osebnost samo još pojačao...«³⁸

Jaroslav Šidak

MADŽARSKA HISTORIJSKA BIBLIOGRAFIJA 1825—67, IV SVEZAK

Pred tri godine izašla je obimna Madžarska historijska bibliografija nemađarskih narodnosti — Južnih Slavena i Slovaka: *Magyar történeti Bibliográfia 1825—1867. IV Kötet Nemmagyar népek (Nemzetiségek)*. Szerkesztették Kemény Gábor és Katus László. Akadémiai Kiado — Budapest 1959. Ova zamašna bibliografija podijeljena je na šest osnovnih poglavlja: Opći dio, Južni Slaveni općenito, Hrvati, Srbi, Slovenci i Slovaci. Bibliografski materijal obrađen je i poredan po predmetnom principu pri čemu su izrađivači podijelili materijal na najosnovnije pojmove. Svako daljnje cjepkanje građe bilo bi na štetu preglednosti. Uvid u metodu raščlanjivanja materijala dovoljno će prikazati navođenje glavnih naslova iz Općeg djela i jednog dijela bibliografije o Hrvatima. U Općem dijelu data su djela i rasprave općeg karaktera o pitanju nacionalnosti u Austro-ugarskoj monarhiji, priručnici, demografski, geografski i etnografski prikazi; djela i rasprave o regionalnoj historiji; o mađarskim enklavama i međusobnim odnosima naroda u Ugarskoj; o ekonomskim i socijalnim prilikama ugarskih naroda, o narodnosnom pitanju u Ugarskoj; o narodnim pogledima i pravnom aspektu nacionalnog pitanja ugarskih naroda; o javnoj nastavi, bogoslužju i crkvama ugarskih naroda.

Početak bibliografskog materijala o Hrvatima donosimo gotovo doslovce kako je objavljen. Taj raspored daje detaljan uvid u metodu rada sastavljača i u njihovo pojmovanje historije — u svakom slučaju vrlo široko i možda s naučnog gledišta neopravdano unošenje u historiju elemenata koji s historijskom naukom nemaju nikakve ili slabe veze.

U općem dijelu o Hrvatima objavljena je bibliografija generalnih djela o povijesti Hrvatske i Slavonije; o Hrvatima u Madžarskoj; bibliografija priručnika, bibliografija, enciklopedija i arhiva; bibliografija geografskih opisa, putničkih opisa stranaca i domaćih putnika Hrvatske i izvještaji hrvatskih putnika o inozemstvu; etnografski opisi, statistička i demografska djela; lokalna historija — općenito, provincije i regije, županije, gradovi i općine; bibliografija o Rijeci i Hrvatskom Primorju, Međumurju, Vojnoj Krajini; bibliografija rasprava o javnoj higijeni, terminalnim lječilištima, ekonomiji sa 31 podnaslovom; bibliografija hrvatskog društva društvenih klasa, seljaka, plemstva, vlasnika, turopoljskih šljivara, buržoazije, inte

³⁷ F. Rački, Bogomili i patareni (2. izd.), Posebna izdanja SAN 87, 1931, str. 500. — Međutim, izdajući 1882 novo pronađeni Torquemadin spis protiv bosanskih patarena iz 1461 (Starine JAZU XIV), u kojem se njihovo vjerovanje prikazuje kao radikalni dualizam, Rački ističe da je nauka patarena ondje »posvema jasno izložena, pa se svako krivo shvaćanje izključuje...« (str. 5)

³⁸ J. Šidak, Bogumilstvo i heretička »Crkva bosanska«, Hist. pregled IV, 1958 str. 112.

lekturalaca, društvenog života i socijalne politike; politike općenito; bibliografija djela koja se odnose na cijelu epohu, biografije općenito i o pojedinim osobama; bibliografije memoara, dnevnika i dopisivanja; osnovni problemi politike i hrvatskog narodnog pokreta; javni odnosi Hrvatske i Ugarske; agrarni problemi i agrarni pokreti; politički pokret u Hrvatskoj od 1825—1848 (preporod i ilirizam: općenito, djela općeg karaktera, memoari, dnevnici, korespondencija); događaji i činjenice; osnovni problemi narodnog pokreta; hrvatsko-ilirska narodnost; ideologija ilirizma; narodni jezik i narodna civilizacija; problemi buržoaskog preobražaja općenito; pravo glasa turopoljskog malog plemstva; odnos hrvatskog i ugarskog javnog prava; državni jezik, mađžarizacija; jezik obuke — mađžarski i hrvatski u školama; problem pripadnosti slavonskih županija; problem pripadnosti Rijeke i Hrvatskog Primorja; stranke i političke grupacije: ilirska narodna stranka; J. Drašković, Lj. Gaj, D. Rakovac, Đ. Šporer; čitaonice, mađžaroni, borba na saborima.

Ovi naslovi i podnaslovi predstavljaju jedva jednu četvrtinu materijala o Hrvatima. Slično je ili gotovo jednako razvrstana građa o Srbima ili Slovacima.

Bibliografsko gradivo općeg dijela obuhvata 134 strane sa 6.938 bibliografskih jedinica; bibliografska građa o Južnim Slavenima općenito štampana je na nepunih deset stranica sa 429 jedinica. Hrvatima je posvećeno 109 stranica sa 6.763 bibliografske jedinice. Srbi su dobili nešto manje od Hrvata — 94 strane sa 5.714 jedinica. Slovenci su prošli najslabije: o njima je dano svega skupa 135 bibliografskih jedinica, ne naročito probranih. Najbolje i najpoznatije su obrađeni Slovaci. Bibliografija o Slovacima donesena je na 275 strana, sa 9.585 bibliografskih jedinica. Impozantna cifra od 29.682 bibliografske jedinice — samostalnih djela, rasprava i članaka — pruža svim istraživačima historije, kulture, politike, etnografije i mnogih drugih javnih djelatnosti u Panonskom bazenu obilje informacija koje će bez sumnje olakšati naučnu obradbu problema Južnih Slavena, Mađžara i Slovaka i njihovih međusobnih odnosa. Svaka bibliografija je dobar suputnik i dobar suradnik. Što je opširnija, to je dragocjenija kao dobar, bogat prijatelj koji nam pruža dragocjena dobra pa i onda kada ta dobra nisu na rešetku pretresena ni majstorski postavljena. Uz mnogo hvala koje treba odati ovoj bibliografiji, njoj treba, nažalost, kao i svakoj drugoj dobroj bibliografiji mnogošta prigovoriti. Napomenut ću samo neke mane koje su mi prve pale pod pero. Progovorimo najprije o izboru izvora, odnosno o obradi periodičkih publikacija i samostalnih djela. Bibliografizirani izvori su impozantni. Ukupno je ekscerpirano oko 980 periodičkih publikacija, ali taj broj nije posve pouzdan. Nesukladnost između popisa obrađene periodike i šifara periodike i drugih izvora previše je upadna, pa bi tek strpljiv rad od jedinice do jedinice dao tačnu evidenciju ekscerpirane periodike. Razumljivo je da su mađžarske periodičke publikacije najobilnije zastupane. Mađžarskim istraživačima mađžarski su izvori najpristupačniji, ali, svejedno, omjer između mađžarske periodike i periodike »ugarskih narodnosti« nije sa naučnog stajališta opravdan. Teško je povjerovati da je dovoljno ekscerpirati oko 50 jugoslavenskih periodičkih publikacija da se dade u dovoljnoj mjeri materijal za sve one probleme koje su autori ambiciozno stavili sebi u zadatak da ih bibliografski obrade, pogotovu što se u tako malenom broju periodičkih publikacija nalaze i listovi kao što su »Napredak« iz Karlovca, »Nedeljni list« iz Velike Kikinde, »Jedinstvo« iz Siska, »Đakovački list« itd. Još više iznenađuje kriterij izbora ekscerpiranih godišta pojedinih periodičkih publikacija. Teško će moći netko tko je zavirio u bibliografski rad shvatiti da je na primjer zadarski Narodni list ekscerpiran samo za 1871 godinu. Usput rečeno, zašto redaktori označuju kao mjesto izlaženja Narodnog lista — Zaru. Da li bi oni prijazno primili neku, recimo, njemačku bibliografiju u kojoj bi mađžarski gradovi Pécs, Nagy Kanizsa i Szekesfehervar bili označeni hrvatskim imenima Pečuh, Velika Kanjiža i Stolni Biograd? Obzor nisu uopće uzeli u obzir,

a isto tako nisu ekscerpitali ni najglavnije pravaške listove, iako Obzor i vodeći pravaški listovi dugo vremena najautentičnije tumače hrvatsku politiku prema Ugarskoj. Nisu dovoljno ekscerpitali čak ni Narodne novine, negdašnjeg eksponenta mađarske politike u Hrvatskoj. Od 1861—1918 ekscerpitali su samo deset godišta, kao da se u drugim godištima ne nalazi ništa što bi moglo poslužiti istraživačima za bolje upoznavanje mađarsko-hrvatskih političkih odnosa.

Pored prigovora o izboru izvora, opravdan je i prigovor o shvaćanju historije redaktora ove »historijske« bibliografije. Oni su u historiju strpali vrlo širok omnibus: i školstvo, i žurnalistiku, i literaturu, i teatar, i etnografiju, i politiku, i geografiju, i demografiju — ukratko cijelu, vrlo različitu skalu naučnih ili praktičnih disciplina koje često nemaju nikakve veze s historiografijom, odnosno s historijom kao naukom. Čini se da autori ovog bibliografskog priručnika identificiraju prošlost i historiju.

Najneprijatnije su stvarne i jezične pogreške, koje po neki put dokazuju da su autori strani neki elementarnim područjima iz njihove bibliografije. Neznanje je u bibliografiji grijeh, a ne pogreška. Tako, oni Međimurje obrađuju kod Hrvata, što je i razumljivo, ali je nerazumljivo da to isto Međimurje obrađuju u manjoj mjeri i kod Slovenaca pod naslovom A muraközi kerdés (Međimursko pitanje), kao da tobože postoji problem kojoj etničkoj, narodnoj grupi pripada Međimurje. Pri tome, o cijelom tomu »međimurskom pitanju« donose 17 bibliografskih jedinica, od kojih se 14 odnosi izrazito na Prekomurje, a 3 na Međimurje, od čega su dvije u vezi s Vilovićevim Međimurjem (Vijenac, 1923), a jedna jedina jedinica je o Međimurju slovenska (A. Globočnik, Zgodovinski spominek iz Međimurja, Ljubljana 1898).

I najpovršniji pregled bibliografskih jedinica o pojedinom pitanju pokazao bi da autori nisu temeljito upućeni u materiju koju obrađuju. To je posve razumljivo kad su tako na široko obuhvatili »historiju«, i kad nisu, što su svakako morali, dali svoje djelo na pregled stručnim licima koja bi ih upozorila na veće i manje propuste. Samo letimičan pogled na etnografiju Hrvata upozorit će nas na propuste svake vrste. Oprostimo velikodušno autorima što je Božić postao božić. Prijedimo preko naslova Gavazzijeve rasprave Pregled etnografije Hrvate (!); zažmirimo i nad-naslovom Ivaniševićeva opisa — Police; neka nas ne smeta što im šepaju i njemački naslovi djela (up. F. S. Kraus, Volkskunde Kroatiens und Sloweniens), ali ne možemo im tako lako oprostiti što uz Ivaniševićeva Poljica nisu napomenuli magistralni etnografski spis Otok J. Lovretića, Kuhačeve Južnoslavjenske pučke popijevke i Layove Ornamente.

Uz malo više pažnje i bibliografske strpljivosti ne bi se autorima dogodila pogreška kao što je lociranje Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova Leksikografskoga zavoda čas u Beograd, čas u Zagreb. Takvih i sličnih, većih i manjih propusta ima tušta i tma. Čini se da autori ne poznaju temeljito ni jedan južnoslavenski jezik, pa su im se tako i mogle potkrasti upravo bezbrojne jezične pogreške, koje je teško sve objesiti na leđa slagara. Da li je štamparska pogreška, neznanje ili bibliografska nemarnost kad se istu osobu, u neposrednoj blizini jednom piše Jozef Košić, a drugi put Josef Kosić; Božidar Raič i Božidar Raičev; slovenski preporodni radnik A. Einspieler kod njih je A. Einspielen; u Zagrebu je izlazio list Rijec; Antun Vratuša je Antun Vratuš; Stjepan Šrkulj je Stjepan Skrulj, Dragolja Jarnević je Dragolja Jarnević; nepravilno upotrebljavanje padeža je također česta pojava: Prilog kulturnoj bibliografija, Seoska naselja kod Kroata i t. d.

Na kraju, postavlja se pitanje zašto se zapravo ovo marljivo ali ne solidno sastavljeno djelo zove Magyar történeti Bibliográfia? Opsesija o nemadžarskim narodima vlada, kako vidimo, još i danas u Budimpešti. Mi smo im zahvalni na nježnostima, ali, eto, nikako ne želimo biti nemadžarski narodi u Ugarskoj, a oni

svakako hoće da nas bratski zagrlje, pa čak i one hrvatske krajeve koji od 1918 nisu uopće pripadali ni u kakvu državnu zajednicu s Ugarskom. Kako je uopće došao I. Despot u ovu bibliografiju? Po ovakvoj pseudohistorijskoj logici, u tursku nacionalnu bibliografiju išla bi sva naučna i književna djelatnost na području negdašnjeg turskog carstva pak prema tome i ova Mađarska historijska bibliografija. Apsurd je tako očit, da treba ustrajne tvrdoglavosti da se nastavi pojmovima iz imperijalističke periode mađarske politike.

M. Ujević

ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU, VI—VII, 1959, str. 439.

U posljednjem svesku »Anala« 29 autora obrađuje različite teme iz prošlosti Dubrovačke republike, Dalmacije, Hrvatske i drugih krajeva od najranijih vremena dalje. Oni obuhvaćaju mnogostruke aspekte povijesnog, kulturnog i privrednog života. »Anali« zadržavaju na taj način svoju već ustaljenu fizionomiju ne ograničavajući se samo na određeno područje i određene probleme.

G. Novak, Pogled u ekonomske prilike Visa u prvoj polovici XIX stoljeća (Bijeda i uspon jednog našeg otoka za vrijeme austrijske vladavine od Bečkog kongresa do pada Bachova apsolutizma), konstatira da »Vis, poslije neslućenog cvata koji je doživio za vrijeme engleske uprave, došavši pod Austriju spao je na obično otočno mjesto, bez većeg značenja za državu, koja se nimalo nije brinula za Dalmaciju, a ni za more, iako je u njoj bila sada i cijela nekadašnja kopnena Venecija i sve ono, što je ona na Jadranu imala«. Opširnije se zadržava na prilikama 1848. i konstatira da je pozive za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, upućene od nekih županija, općinska uprava na Visu bacila ad acta. Osobito su bile teške ekonomske prilike; ljudi su se tada »hranili samo divljim zeljem bez začina«. U izvještaju 1853. čita se »da u općini ima mnogo stanovnika koji zbog toga što nemaju odijela ne mogu u nedjelju ni u crkvu poći«.

Ž. Muljačić, O strankama u starom Dubrovniku (prilog povijesti dubrovačkog društva XVIII stoljeća), uočava da se između 1787. i 1795. dogodila neka krupna promjena u unutrašnjoj politici Republike koja je oduzela smisao podjeli plemstva na obične »nobiles« i na »patritii originarii et senatorii ordinis«. Podjela plemstva na salamankeze i sorboneze nije, po njegovu mišljenju, nastala iz ideoloških razloga nego na osnovu »čistoće krvi«. Ako se neki vlastelin oženio djevojkom, čiji pređi nisu potjecali od »starog« plemstva, postajao je sorbonez. Sorbonezi su tek 1808. postali brojčano jači. God. 1763. izbili su ozbiljni sukobi unutar vlasteoske klase u Dubrovniku zbog pokušaja jedne grupe »starih« da uvedu oligarhiju. Borbe su se prenijele na ulicu i zavladao je bezvlade. Da bi razjasnio situaciju neposredno poslije toga događaja, autor upotrebljava privatne dokumente (»Storia di Ragusa« Dživa Natalića, korespondenciju T. Basiljevića itd.). Potkraj XVIII st. gubi se — prema autoru — grupiranje vlastele po »čistoći krvi«; ona se počinju dijeliti više po političkim uvjerenjima koja su bila u vezi s općom situacijom u Evropi.

Lj. Karaman, Razgovori o nekim problemima domaće historije, arheologije i historije umjetnosti. U mirnom i odmjerenom tonu, autor brani, popravlja ili napušta neka svoja mišljenja iz spomenutih područja. Govoreći o utjecaju materijalne kulture Ostrogota u Dalmaciji, on smatra da »drveni stil« vuče porijeklo iz tradicije domaćeg, po jeziku romaniziranoga ilirskog življa. — S obzirom na šest grobova u Biskupiji, iskopanih u prošlom stoljeću, tvrdi da potječu iz kraja VIII st., iz tzv. neznabožičkog razdoblja Hrvata, a ne iz IX stoljeća. — Misli da se Slaveni nisu u dva maha doselili u okolicu Zalavara jer to ne dopušta arheološka

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV SIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV SIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB